

na III przystąpiono ponownie do masowego emitowania antoninianów, równocześnie wstrzymano niemal całkowicie produkcję mniej opłacalnych dla skarbu państwa denarów. W omawianym okresie, to znaczy w latach 238—253, denary wybijano jedynie sporadycznie, ograniczając się do krótkich serii ³⁴. W przeciwieństwie do „srebrnych” jednostek monetarnych ciężar aureusów podlegał jedynie niewielkim wahaniom, oscylując za Heliogabala i Aleksandra Sewera w granicach od 6,1 do 6,9 g. Dopiero polityka emisyjna Gordiana III przyniosła poważniejsze zmiany, w wyniku których standard aureusów uległ obniżeniu do 1/60, a nawet w niektórych emisjach do 1/80 funta, by za Galiena spaść jeszcze niżej. Nie ulega wątpliwości, że pieniądz złoty emitowano w niewielkich, szybko tezauryzowanych ilościach. Istnieje zatem uzasadniona obawa, iż mimo oparcia obiegu monetarnego na pełnowartościowej jednostce wybijanej ze złota, rynek nie odczuwał w zasadzie obecności cesarskich aureusów ³⁵.

Po śmierci Galiena zawartość srebra w cesarskiej monecie uległa nieznacznemu podwyższeniu. Złożyły się na to nie tylko pozytywne efekty częściowo uwieńczonych powodzeniem reform Galiena, ale także pewne sukcesy militarne jego następcy Klaudiusza, i przede wszystkim zwycięstwo pod Naissu, które przywróciło granicę państwową na Dunaju i przyczyniło się do odzyskania części Galii i Hiszpanii z ważnymi dla Rzymu złożami kruszców ³⁶. Jednakże brak stabilizacji w zakresie pieniądza brązowego, jak i częste zmiany jego metrologii nie mogły sprzyjać przezwyciężeniu dotychczasowych trudności na polu monetarnym.

Próbie wyprowadzenia rzymskiego systemu monetarnego z kryzysu podjął w 274 r. Aurelian, który po stłumieniu uzurpacji Tetrykusa zjednoczył pod swoją władzą większość ziem Imperium i wzmocniwszy w kierunku absolutystycznym władzę cesarza, zmierzał do przywrócenia zaufania do cesarskich jednostek pieniężnych. Według słów Zosimosa: „zaczął bić nową srebrną monetę, uwalniając obieg pieniędzy od złej, którą należało odprowadzić do skarbcza państwowego” ³⁷. Aurelian pragnął ustabilizować pod względem wagi i zawartości kruszcu zarówno aureusy, jak i nominały z oznaczeniem XX.I oraz VSV, poprzez podwyższenie standardu aureusa z 1/70 do 1/50 funta oraz wprowadzenie nowego brązowego nominału o niewielkiej, lecz ściśle określonej (5⁰/₀) zawartości srebra. Stosunek wartości złota do srebra, przy jednoczesnym ustanowieniu wymiany 250 aurelianów za 1 aureus, uzyskał w wyniku tych posunięć korzystniejszą postać jak 1 : 9 ³⁸. Trudno wprawdzie przypuszczać,

³⁴ R. A. G. Carson, *The coinage and the chronology of A.D. 238* [w:] Centennial Publication of the American Numismatic Society, New York 1958, s. 181 n.; Kunisz, *Denar i antoninian*, s. 183.

³⁵ Kunisz, *Pełnowartościowość a kredytowy charakter pieniądza w państwie rzymskim (wybrane zagadnienia)* [w:] Pieniądz i gospodarka pieniężna w starożytności i średniowieczu, Katowice 1979, s. 28.

³⁶ Bolin, *Chronologie*, s. 12 n., 126 n.

³⁷ Zosim. I 61,3. Por. SHA Div. Aurel. 26, 31, 33, 46.

³⁸ Bolin, *State*, s. 291; Callu, *La politique*, s. 323 n.; RIC V, s. 380; Crawford, *Finance*, s. 560 n.; D. Kienast, *Die Münzreform Aurelians*, Chiron IV, 1974, s. 547 n.; Lafaurie, *Réformes*, s. 82 n., 93 n., 119, 133 n.; C. Gatti, *La politica monetaria di Aureliano*, PP XVI, 1961, s. 92 n.